

Marek Smoleń

Uniwersytet Rzeszowski

PROCESY MODERNIZACJI GOSPODARKI REGIONU PODKARPACIA

Streszczenie: Procesy globalizacyjne wywierają coraz większy wpływ na gospodarki narodowe poszczególnych krajów. Dynamika wzrostu produktu światowego od zawsze jest silnie skorelowana ze wzrostem gospodarek narodowych krajów silnych ekonomicznie. Wskaźnik PKB na mieszkańca przedstawia realny poziom ekonomiczny gospodarok i informuje o różnicach w jakości życia między regionami i krajami na świecie. Fakty te tworzą zagrożenie nie tylko dla ekonomicznej równowagi globalnej, ale także dla bezpieczeństwa narodów.

Ludzkie zachowania zwiększają stopień przewidywalności procesów gospodarczych, stwarzając warunki do racjonalnego działania i wzrostu produktywności. W ten sposób uwiadacznia się związek z kategorią konkurencyjności terytorialnej, której podstawą jest efektywność wykorzystania zasobów i potencjałów wzrostu przekładająca się na poziom PKB *per capita*.

Słowa kluczowe: rozwój, proces, gospodarka, modernizacja, region

1. Wstęp

Diagnoza procesów modernizacji gospodarki jest kluczowym obszarem nauk ekonomicznych XXI w. Analiza taka jest jednym z fundamentalnych czynników długookresowego wzrostu i rozwoju poprzez wpływ na zachowania ekonomiczne podmiotów różnicujących tempo wzrostu gospodarczego.

Na kształtowanie parametrów wzrostu gospodarczego istotnie wpływa mechanizm budowania przewagi konkurencyjnej, która jest cechą diagnozującą gospodarujące podmioty z punktu widzenia osiąganych wyników oraz potencjalnych zdolności do ich osiągnięcia w przyszłości. Jest to cecha kojarzona z ogólnym dobrobytem i sukcesem gospodarczym, gdyż lepiej być konkurencyjnym niż pozbawionym tej cechy¹. Perspektywy terytorialnej konkurencji oceniane są najczęściej według zdolności gospodarki do zrównoważonego rozwoju w długim okresie oraz do podnoszenia poziomu życia i realnych dochodów obywateli².

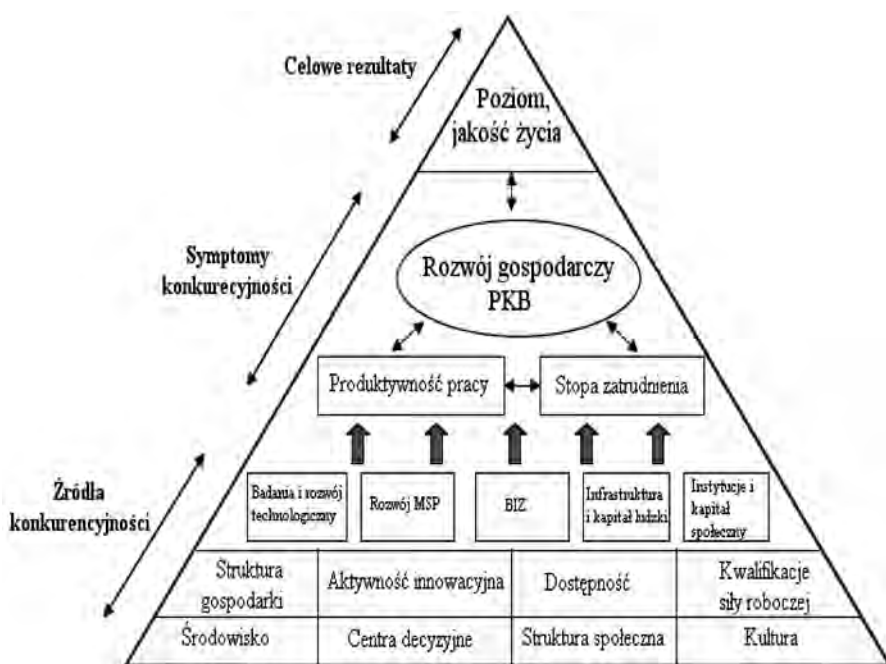
¹ J. Bossak, W. Bieńkowski, *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstw. Wyzwania dla Polski u progu XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004, s. 18.

² S. Garelli, *Competitiveness of nations: Fundamentals*, IMD World Competitiveness Yearbook, 2006, s. 32.

Celem opracowania jest wskazanie przeobrażeń modernizacyjnych w gospodarce regionu Podkarpacia. Procesy te kreowane są ciągłą transformacją gospodarki, integracją europejską, procesami globalizacji, a w ostatnim czasie zjawiskami kryzysu gospodarczego, czego skutkiem jest spowolnienie gospodarcze. Analiza tych zjawisk pozwala na sformułowanie przekrojowych konkluzji o znaczeniu diagnostycznym i prognostycznym, niezbędnych w procesie weryfikowania regionalnej polityki rozwoju modernizacyjnego.

2. Determinanty modernizacji i konkurencyjności gospodarki

Zgodnie z terminologią Unii Europejskiej syntetycznym miernikiem konkurencyjności gospodarczej terytoriów (państw czy regionów) jest wartość PKB *per capita*, a podstawowymi zmiennymi objaśniającymi są przede wszystkim zmiany w produktywności pracy oraz stopa zatrudnienia. Ten sposób podejścia do konkurencyjności gospodarczej prezentuje się często w formie kapelusza, drzewa lub piramidy, gdzie u podstawy znajdują się źródła konkurencyjności, w środkowej części – produktywność, rozwój gospodarczy, a dalszej części – wyniki osiągnięte przez konkurencyjną gospodarkę, czyli poziom dobrobytu życia.

Rys. 1. Elementy procesu modernizacji gospodarki

Źródło: opracowanie własne.

Podkreślić należy, iż dysponowanie tymi zasobami, nawet w odpowiedniej relacji, nie jest wystarczającym kryterium do podnoszenia konkurencyjności. Ważny jest sposób wykorzystania tego potencjału. Istotną rolę w modernizacji odgrywają czynniki instytucjonalne, które należą do grupy tzw. aktywnych czynników konkurencyjności wpływających na sposób i sprawność wykorzystania zasobów³.

Problematyka dotycząca źródeł i determinant przewag konkurencyjnych nie jest jednoznaczna. Poglądy w tej kwestii i doktryny ekonomiczne ulegają zmianie na miarę nowych czasów. Kluczowym jednak problemem jest osiąganie tej przewagi, która warunkuje przetrwanie i rozwój⁴. Istotą tej przewagi w przedsiębiorstwach jest trwałe osiąganie ponadprzeciętnej rentowności (wartości dodanej). Stworzony przez Portera „model pięciu sił” dotyczy natężenia konkurencji w sektorze.

Jak podaje M. Porter⁵, istnieją trzy potencjalnie skuteczne strategie, za pomocą których można uzyskać wyniki lepsze od innych. Jest to między innymi wiodąca pozycja pod względem kosztów całkowitych, zróżnicowanie i koncentracja. Przyśledując do analizy konkurencyjności, można wykorzystać metodę rombu konkurencyjności Portera. Decydującymi czynnikami endogenicznymi określającymi konkurencyjność gospodarki będą te, które są zdefiniowane na poszczególnych polach.

Pole 1 – strategia, struktura, rywalizacja przedsiębiorstw – rozwojowe strategie, elastyczna struktura i wysoka zdolność do rywalizacji wykazywana przez przedsiębiorstwa działające na danym obszarze.

Obszar 2 – czynniki finansowe, ludzkie, środowiskowe – występujące na danym obszarze czynniki o charakterze finansowym, kapitałowym, dostępności pieniądza i kredytu, jakość zasobów ludzkich oraz jakość środowiska naturalnego.

Wymiar 3 – Silny popyt wewnętrzny – występowanie na danym obszarze silnego popytu wewnętrznego, który jest motorem rozwoju miejscowych przedsiębiorstw oraz ich nowych produktów. Popyt lokalny poniekąd wyprzedza popyt zewnętrzny.

Strefa 4 – wiązka kooperacyjna przedsiębiorstw – występowanie silnych powiązań kooperacyjnych pomiędzy lokalnymi przedsiębiorstwami, które mają charakter wymiany tak wewnątrz-, jak i międzygałęziowej. Jest rezultatem, a zarazem przyczyną dynamicznego rozwoju branż i specjalności. Podnoszenie poziomu konkurencyjności jest równocześnie wyzwaniem dla wszystkich regionów z uwagi na znaczny dystans, który je dzieli od rozwiniętych pod względem gospodarczym regionów Unii Europejskiej.

Koncepcja ta poddawana jest często krytyce, gdyż nie uwzględnia wystarczająco sprawnie zmian granic sektorów na skutek procesów umiędzynarodowienia i internacjonalizacji. W koncepcji przewagi konkurencyjnej opartej na zasobach i kompe-

³ W. Bieńkowski, *Wpływ instytucji na rozwój gospodarczy i konkurencyjność krajów postkomunistycznych. Kilka uwag w odniesieniu do Polski i Rosji*, Wydawnictwo Optimum, Warszawa 2006, s. 62.

⁴ K. Oblój, *Strategia organizacji. W poszukiwaniu trwałej przewagi konkurencyjnej*, PWE, Warszawa 2007, s. 22.

⁵ M. Porter, *Strategia konkurencji*, PWE, Warszawa 1992, s. 50.

tencjach ma miejsce przesunięcie akcentu na materialne i niematerialne wewnętrzne zasoby przedsiębiorstwa pozwalające uzyskać rentę z tytułu zróżnicowania⁶. Podkreślić należy, że zarówno koncepcja Portera, jak i koncepcja zasobów i kompetencji są komplementarnie powiązane⁷. Pochodną tej koncepcji jest stosunkowo nowa koncepcja oparta na wiedzy. Obecnie rozwój bazuje szczególnie na wiedzy technologicznej, gdzie ma miejsce aplikacja produkcyjnego wykorzystania wiedzy przez organizacyjne „uczenie się”. Ważnym źródłem przewagi konkurencyjnej jest ta, którą osiąga się na bazie innowacji. Jest ona głównym elementem przedsiębiorczości, a także prowadzi do zmian organizacyjnych. W warunkach procesów globalizacyjnych istotną koncepcją przewagi, szczególnie w wymiarze międzynarodowym, jest budowanie przewagi na relacjach i zachowaniach uczestników w sieci – przyczyniają się one do osiągnięcia „renty relacyjnej”, czyli dodatkowego zysku⁸. Nowe typy struktur organizacyjnych, w tym sieciowych, opartych na nowych technologiach informatycznych powodują formalne zacieranie granic⁹. W obecnych warunkach osiągnięcie ponadprzeciętnych wyników ekonomicznych jest wynikiem osiągnięcia trwałej przewagi w syntetycznym wymiarze.

Konkurencyjność charakteryzuje się tym, że można ją stosować do pojedynczego produktu, podmiotu gospodarczego, branży, regionu czy całej gospodarki narodowej. W gospodarce rynkowej nie tylko podmioty gospodarcze, ale również regiony starają się podnieść swoją konkurencyjność i atrakcyjność rynkową. Konkurencyjność jest oznaką zdolności do dostarczania towarów i usług na określony rynek w określonym czasie i formule poszukiwanej i akceptowanej przez nabywców, po cenach, które są co najmniej tak korzystne, jak ceny oferowane przez innych potencjalnych dostawców. Miarą zdolności konkurencyjnej regionu jest także ukształtowanie gospodarki lokalnej, aby gwarantowała odpowiedni poziom dochodów realnych jej mieszkańcom¹⁰.

Modernizacja jest ciągiem zmian ukierunkowanych i nieodwracalnych, dokonujących się w strukturze obiektów złożonych, czyli systemów. Ciąg ten ma w zasadzie charakter długotrwały i składa się z faz, stadiów lub etapów. Długotrwałość tych zmian, jak i podział na fazy mają charakter względny i zależą od rodzajów systemów. Rozwój jako ciąg zmian ma charakter ukierunkowany lub jednokierunkowy, lecz ukierunkowanie zmian wcale nie ogranicza się tylko do aspektu ilości-

⁶ G. Schreyögg, M. Kliesch-Eberl, *How dynamic can organizational capabilities be? Towards a dual-process model of capability dynamization*, „Strategic Management Journal” 2007, no. 9, s. 910.

⁷ W. Jenkins, *Competing in times of evolution and revolution. An essay on long-term firm survival*, „Management Decision” 2005, no. 1, s. 43.

⁸ A. Capaldo, *Network structure and innovation: The leveraging of a dual network as a distinctive relational capability*, „Strategic Management Journal” 2007, no. 6, s. 582.

⁹ B. Phelps, *Electronic information systems and organizational boundaries*, „Technology Analysis and Strategic Management” 2007, no. 1, s. 18.

¹⁰ M. Smoleń, *Procesy zmian rozwojowych w gospodarce regionu Podkarpacia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2009, s. 46.

wego (wzrostu/spadku pewnych cech obiektu), obejmuje też przemiany obiektów, a zwłaszcza powstanie nowych własności.

Wszystkie zjawiska gospodarcze, tzn. procesy produkcji, wymiany, konsumpcji i podziału zachodzące w skali lokalnej, składają się na pojęcie gospodarki lokalnej. W szerszym znaczeniu do gospodarki lokalnej zaliczamy działalność wszystkich podmiotów gospodarujących na danym terytorium, niezależnie od źródeł ich działania i zakresu ich oddziaływania. Gospodarka lokalna może mieć charakter wiejski lub miejski. W pierwszym przypadku dominujące znaczenie ma rolnictwo, leśnictwo i inne dziedziny o charakterze przestrzennym powiązane ze środowiskiem przyrodniczym. Gospodarka miejska zaś skupia przede wszystkim mieszkalnictwo, gospodarkę komunalną, przemysł i usługi¹¹.

Cele rozwoju regionalnego mają charakter uniwersalny, jednakże w określonych warunkach dokonuje się ich konkretyzacja. Każdy układ lokalny i regionalny ma swój zestaw celów odpowiadający istniejącym możliwościom i oczekiwaniom¹². Podstawowe cele rozwoju powinny być rozpatrywane w następujących wymiarach: zaspokojenie podstawowych potrzeb mieszkańców, wykorzystanie posiadanych zasobów oraz istniejących możliwości, zapewnienie integralnego rozwoju.

Z realizacją tych celów wiążą się określone zadania, które dokonywane są w czterech płaszczyznach: gospodarczej (rozwijanie różnych form przedsiębiorczości), politycznej (możliwość wyznaczania kierunków rozwoju), społecznej i kulturalnej (możliwość przedstawienia przez społeczności lokalne swoich poglądów, potrzeb i kierunków rozwiązywania problemów).

Rozwój, jako stały cykl zmian, jest zjawiskiem bardzo złożonym, na który składają się różnorodne procesy. Z kolei cele rozwoju w sferze społeczno-gospodarczej powinny uwzględniać dążenia i oczekiwania regionalnej społeczności. Co więcej, realizacja rozwoju regionalnego wymaga włączenia w ten proces szeroko pojmowanej społeczności lokalnej. Jest to niezbędne ze względu na konieczność zrozumienia tej społeczności oraz konieczność podejmowania takich działań na rzecz rozwoju regionalnego, jak:

- mobilizacja społeczności lokalnych wokół podejmowanych zadań,
- dostrzeżenie w realizowanych programach rozwoju lokalnego korzyści indywidualnych i ogólnospołecznych,
- identyfikowanie się z działaniami na rzecz rozwoju.

Rozwój regionalny polega na tworzeniu nowych wartości. Treścią tego rozwoju jest rozwój gospodarczy, obejmujący korzystne zmiany ilościowe oraz przemiany jakościowo-strukturalne, a także poprawę warunków życia mieszkańców, którym jest zapewnienie dostatecznej liczby miejsc pracy i dochodów z tytułu zatrudnie-

¹¹ M. Adamowicz, *Skala lokalna w terytorialnym podziale kraju*, w: *Strategie rozwoju lokalnego*, t. 1: *Aspekty instytucjonalne*, red. M. Adamowicz, SGGW, Warszawa 2003, s. 13.

¹² A. Potoczek, S. Jachowicz, *Administracja publiczna w procesie zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym*, WSSM, Toruń–Warszawa 2005, s. 115.

nia, gwarantujących długoterminowe bezpieczeństwo finansowe i socjalne, a tym samym – wzrost poziomu jakości życia. Najprostsza metoda zrozumienia procesów rozwoju regionów polega na wyszukiwaniu czynników i przeszkód wzrostu regionalnego. Do czynników warunkujących rozwój regionalny można zaliczyć: warunki naturalne, możliwość dysponowania czynnikami produkcji: ziemią, pracą i kapitałem, efektywność podaży i rynku zbytu: położenie geograficzno-gospodarcze i ułatwienia komunikacyjne, postęp techniczny, skalę dochodów, powiązania pierwotne i wtórne, środowisko regionu, środowisko społeczne, atrakcyjność rynku mieszkaniowego i wartość wolnego czasu. Wzrost gospodarczy jest z natury zróżnicowany, w związku z czym przynosi on nie tylko skutki ekonomiczne, ale też społeczne dla całej gospodarki przestrzennej.

Jeśli więc formułuje się pogląd o rozwoju gospodarki światowej czy gospodarki narodowej, to jednocześnie rodzi on pytanie o stopień i przyczyny istniejących różnic w poziomie rozwoju regionów, a każda próba uogólnienia rozwoju w skali całej gospodarki może być podważona przez odmiennosc rozwoju w skali regionalnej albo przez opracowania monograficzne wykazujące specyfikę regionów. Pozwala to przenieść paradygmat wzrostu z narodów na regiony. Podział globalnej gospodarki na centrum, semiperyferie i peryferie uzasadnia jego trwałość zdeterminowaną strukturą ekonomiczną, niskim potencjałem gospodarczym, hierarchicznym uzależnieniem od centrum aktywności gospodarczej. Nawet jeśli w pewnym okresie następuje przyspieszenie wzrostu gospodarczego, to i tak, ze względu na ich niską efektywność, peryferie pozostaną ciągle na tym samym poziomie rozwoju.

Coraz szerszy udział gospodarki Polski w systemie gospodarki nie tylko europejskiej, ale i ogólnoswiatowej, wywiera wpływ na poziom i tempo rozwoju poszczególnych regionów kraju. Konsekwencją tego procesu jest kształtowanie się struktury przestrzennej Polski, charakteryzującej się pogłębianiem zróżnicowań regionalnych. Obserwuje się, że niektóre miasta i regiony w stosunkowo szybki sposób adaptują się do nowych warunków, wykorzystując szanse stwarzane przez gospodarkę rynkową. Istnieją jednak i takie regiony, w których już w najbliższej przyszłości wystąpią niekorzystne tendencje ograniczające w efekcie możliwości ich rozwoju. Zjawisko to, określane mianem polaryzacji procesu rozwoju, postrzegane jest raczej negatywnie, stąd najczęściej dąży się do równoważenia poziomu rozwoju na całym obszarze Polski. Z drugiej strony spotykane są też opinie, że polaryzacja do pewnego stopnia może podwyższać efektywność regionów dobrze prosperujących, a dzięki temu przyspieszać wzrost gospodarki narodowej jako całości¹³.

¹³ R. Domański, *Czy istnieje dylemat: polaryzacja – rozwój regionów opóźnionych?*, w: *Gospodarka, przestrzeń, środowisko. Strategia rozwoju województw wschodniego i zachodniego pogranicza Polski w kontekście integracji z Unią Europejską*, red. A. Stasiak, R. Horodeński, C. Sadowska-Sanarska, WSE, Białystok 2001, s. 13.

3. Model zarządzania rozwojem modernizacyjnym regionu

W nawiązaniu do zaprezentowanych czynników modernizacji gospodarki podjęto próbę budowy modelu funkcjonowania regionu podkarpackiego. W modelu przedstawionym w tabeli 1 uwzględniono elementy otoczenia regionu, elementy struktury wewnętrznej regionu oraz więzi i relacje, a także powiązania zachodzące między nimi. Opracowując model, przyjęto zasadę, iż analizowany region nie jest układem izolowanym w relacji do otoczenia, a ponadto stanowi wewnętrznie złożoną strukturę funkcjonalną. Zastosowany w modelu zestaw grup macierzy wyjaśnia relacje zachodzące między nimi. Część danych liczbowych odzwierciedlająca te relacje jest ujęta w pracy, natomiast reszta wymaga żmudnych poszukiwań i analiz, ale jest stopniowo gromadzona przez autora.

Pierwszy zestaw macierzy tworzą relacje mające miejsce w otoczeniu regionu [gg], [ee], [kk], [mm]. Diagnozując te powiązania, należy wyeksponować procesy zachodzące w otoczeniu i wykorzystać te, które mogą mieć zastosowanie przy budowie strategii regionu podkarpackiego. Poszczególne wiersze macierzy [g^e], [g^k], [g^m] tworzą powiązania aktywne, natomiast powiązania pasywne przedstawiają kolumny macierzy, np. na otoczenie europejskie wpływ otoczenia globalnego przedstawia macierz [g^e], a wpływ otoczenia krajowego: [k^e]. Oznacza to, że dla przykładu [k^e] i [e^k] przedstawiają odwrotne relacje. Ta pierwsza oznacza wpływ otoczenia krajowego na otoczenie europejskie, a druga – otoczenia europejskiego na krajowe. Zderzenie tych relacji pozwala dokonać bilansu powiązań, które może przyjąć region podkarpacki. Zasadniczą pozycję w modelu zajmuje macierz [r^r], która obejmuje relacje wewnętrzne w strukturze regionu. Dlatego budując strategię, poza składnikami struktury wewnętrznej należy także uwzględnić relacje między nimi. Wpływ na region otoczenia globalnego [g^r], europejskiego [e^r] i krajowego [k^r] ilustrują powiązania pasywne (kolumna macierzy), natomiast powiązania aktywne wpływu regionu na otoczenie prezentują wiersze macierzy [r^e], [r^e], [r^k]. Macierze [r^e] i [g^r] nie są jednakowe i odzwierciedlają odwrotne relacje powiązań.

Porównanie danych empirycznych macierzy pozwala na określenie stopnia powiązań zabezpieczenia surowcowego, rynku produktów czy przepływów kooperacyjnych. Informacje te pozwalają na zmianę dotychczasowego natężenia powiązań lub poszukiwania nowych. Region jest skomplikowaną strukturą przestrzenną. W przyjętym modelu wyeksponowano NUTS 3, czyli subregiony krośnieńsko-przemyski i rzeszowsko-tarnobrzeski, NUTS 4 to 21 powiatów i NUTS 5 to 159 gmin. Relacje między tymi elementami struktury wyjaśnia grupa macierzy określająca wpływ wymienionych elementów na otoczenie [s^e], [p^e], [l^k] oraz relacje odwrotne. O powiązaniach w układzie lokalnym świadczą jednostki w strukturze układu lokalnego, które przedstawiają różnego typu przedsiębiorstwa i instytucje tworzące bazę ekonomiczną i wyznaczające im określone funkcje gospodarcze. Analogicznie jak poprzednio, w zestawie tym [B, I, O, D, N, W] relacje pasywne wyjaśniają kolumny macierzy. Dla przykładu, wpływ podmiotów innowacyjnych na podmioty

standardowe określa macierz $[W^d]$, a odwrotnie: $[D^w]$. Jednostki układu lokalnego nie funkcjonują samodzielnie, ale są powiązane funkcjonalnie z innymi elementami struktury przestrzennej regionu $[S, P, L]$, regionem $[R]$ i otoczeniem $[G, E, K, M]$. W procesie kształtowania się struktur zmiana wielkości jednego elementu modelu powoduje zmiany w natężeniu powiązań funkcjonalnych wśród pozostałych elementów. Skutkiem tego jest fakt, że zmiany w gospodarce globalnej wpływają na struktury europejskie, krajowe, regionalne oraz składniki układu lokalnego i odwrotnie. Programując procesy rozwojowe oraz koncepcje zarządzania regionem, należy mieć na uwadze nie tylko rodzaj czy liczbę powiązań, ale także ich natężenie. Dlatego proces rozwoju regionu nie jest prostą sumą układów przestrzennych, ale ich funkcją. Analizowanie ich w kategoriach funkcji daje bardziej złożony obraz niż w przypadku sumy. Konwencja funkcji zawiera bowiem nie tylko zespół elementów, ale także wzajemne relacje. Prawidłowości kształtowania się układów regionalnych nie są sumą rozwoju układów lokalnych, lecz ich funkcją, i w zasadniczym stopniu uzależnione są od różnej kategorii otoczenia¹⁴. Odmienne są uwarunkowania otoczenia, w stosunku do którego układ regionalny może być traktowany jako element. Zarówno prawidłowości kształtowania się różnej kategorii otoczenia regionu, jak i prawidłowości kształtowania struktury regionalnej w sposób wyraźny oddziałują na siebie, i należy je w pełni wykorzystać do budowy strategii¹⁵.

W praktyce często stosowany jest model oparty na idei bazy ekonomicznej. Postać tego modelu stwierdza, że stopa wzrostu regionalnego jest funkcją tego, co region wywozi, tj. eksportu regionalnego:

$$Y_i = f(x_i) \quad (1)$$

gdzie: Y_i – stopa wzrostu produkcji w regionie
 x_i – stopa wzrostu eksportu regionalnego

Model ten podkreśla znaczenie otwarcia regionu na zewnątrz i rolę, jaką we wzroście regionalnym odgrywa ponadregionalny popyt krajowy, europejski i globalny. Na tym polega jego wartość. Jednak wartość ta jest redukowana przez szereg mankamentów modelu: pomija on znaczenie inwestycji autonomicznych regionu, postępu technicznego, nagromadzenia majątku w regionie, imigracji. Podobny typ modelu można przyjąć dla funkcji poziomu inwestycji oraz funkcji popytu wewnętrznego.

Charakterystykę bardziej szczegółowego schematu procesu budowy programu rozwoju, wynikającego z procedur polityki regionalnej UE, warto poprzedzić

¹⁴ *Structural policies and European territories: Competitiveness, sustainable development and cohesion in Europe from Lisbon to Gothenburg*, Luxemburg Office for Official Publ. of the European Communities, Luxemburg 2006, s. 22.

¹⁵ J. Kudelko, Z. Ziolo, *Model uwarunkowań budowy strategii rozwoju układów regionalnych*, w: *Ekonomika przedsiębiorstw w nowych uwarunkowaniach systemowych*, red. J. Kitowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004, s. 54.

uwagami dotyczącymi kryteriów wartościowania, przedstawianych do negocjacji dokumentów planistycznych i proponowanych mechanizmów realizacji projektów modernizacyjnych:

1. Rozstrzygnięcia zawarte w programach odpowiadać muszą zasadom polityki regionalnej UE.

2. Istnieją pewne powtarzalne priorytety, których uwzględnienie dla regionów danego obszaru problemowego zwiększa istotnie szanse powodzenia.

3. Ważnymi właściwościami programów są rozwiązania w zakresie systemu ich ocen.

4. Powtarzającym się ogólnym wymogiem, wobec fragmentu programu diagnozujących sytuację wewnętrzną regionów problemowych, jest charakterystyka osiągnięć poprzednich programów rozwoju, w tym przede wszystkim tych, których cele realizowane były z udziałem środków wspólnotowych.

5. Osobną kwestią jest układ instytucjonalno-podmiotowy programowania rozwoju. Wyraźnie preferowane są rozwiązania angażujące jak największą grupę podmiotów na etapie wewnątrz krajowego (wewnątrz regionalnego) konsultowania i negocjowania celów i kierunków rozwoju, szczególnie zaś na etapie realizacji.

6. Istotne znaczenie ma parametryzacja ustaleń programu, dotyczy to konieczności formułowania wskaźników charakteryzujących poszczególne cele rozwoju.

7. Szczegółowy układ kryteriów dokumentów planistycznych stosowanych przez Komisję Europejską przedstawia się następująco:

- ocena sytuacji w zakresie różnicowań regionalnych,
- strategia rozwoju regionalnego,
- kwantyfikacja celów przewidywanych do osiągnięcia w planie,
- ocena przewidywanych efektów planu dokonana *ex ante*,
- analiza sytuacji w ochronie środowiska przyrodniczego,
- tablica finansowa dotycząca kierunków wydatków,
- propozycja alokacji środków poszczególnych funduszy strukturalnych,
- zewnętrzna koherencja z innymi politykami UE,
- wewnętrzna koherencja z polityką makroekonomiczną danego państwa,
- partycypacja społeczna w trakcie całego procesu planistycznego,
- warunki realizacji planu.

Planowanie rozwoju regionu podkarpackiego w perspektywie budżetowej Unii Europejskiej 2007–2013 bazuje na następujących celach i priorytetach:

- W ramach celu „Tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki poprzez rozwijanie przedsiębiorczości, zwiększanie jej innowacyjności oraz podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej regionu”.
- W ramach celu „Poprawa dostępności komunikacyjnej i infrastruktury technicznej województwa” przewiduje się realizację następujących priorytetów: wspieranie inwestycji komunikacyjnych, wspieranie inwestycji z zakresu gospodarki wodno-ściekowej, zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego regionu, poprawa sprawności funkcjonowania regionalnego systemu usług telekomunikacyjnych.

- W ramach celu „Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich sprzyjający powstawaniu rentownych gospodarstw rolnych oraz kreowaniu pozarolniczych źródeł dochodów”.
- W ramach celu „Poprawa jakości środowiska oraz zachowanie i ochrona zasobów przyrodniczych i wartości krajobrazowych”.
- W ramach celu „Wszechstronny rozwój kapitału społecznego, umożliwiający pełne wykorzystanie potencjału i możliwości rozwoju osobistego mieszkańców regionu”.
- W ramach celu „Wspieranie rozwoju gospodarczego regionu, wykorzystanie potencjału turystycznego i dziedzictwa kulturowego oraz ochrona wartości przyrodniczo-krajobrazowych”.
- W ramach celu „Bezpieczeństwo zdrowotne ludności” przewiduje się realizację następujących priorytetów: zmniejszenie zachorowalności oraz umieralności, koordynacja działań w zakresie ochrony zdrowia oraz poprawy bezpieczeństwa ludności.
- W ramach celu „Integracja działań w zakresie pomocy społecznej” przewiduje się realizację następujących priorytetów: wspieranie działań na rzecz osób zagrożonych marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Rys. 2. Obszary modernizacji rozwoju gospodarki województwa podkarpackiego

Źródło: opracowanie własne.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007–2013 jako cel główny obejmuje wzrost krajowej i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki oraz poprawę dostępności przestrzennej Podkarpacia, a także podniesienie krajowej i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki regionu poprzez wzrost jej innowacyjności, a tym samym – efektywności, która stworzy warunki do zwiększenia poziomu zatrudnienia oraz wzrostu dochodów i poziomu życia ludności.

Cel strategiczny wyznacza tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości zapewniającej wzrost zatrudnienia oraz wzrost poziomu spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Cel ten jest także zgodny z celem określonym dla regionów w rozporządzeniu Rady ustanawiającym przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności. Jest również spójny z podstawowymi dokumentami określającymi przestrzeń dla polityki spójności UE w latach 2007–2013, w tym ze Strategicznymi Wytocznymi Wspólnoty.

Tabela 2. Planowane nakłady na realizację strategii w latach 2007–2013

Obszar strategiczny	Kwota łączna (w mln zł) 2007–2013	Udział %	Źródła finansowania w mln zł					Udział środków unijnych w %
			Środki własne	Budżet państwa	Kredyty i pożyczki	Środki unijne	Inne źródła	
Gospodarka regionu	1 370,81	9,0	279,72	360,63	6,20	649,42	74,83	47,4
Obszary wiejskie i rolnictwo (infrastruktura na obszarach wiejskich)	2 549,97	16,8	520,45	209,61	192,61	1 516,18	111,12	59,5
Ochrona środowiska	3 324,43	22,0	478,14	317,72	215,11	1 950,02	363,44	58,7
Kapitał społeczny	2 330,89	15,4	307,76	1 002,46	85,37	925,44	9,87	39,7
Infrastruktura techniczna	4 374,95	28,9	883,64	402,96	223,69	2 616,25	248,42	59,8
Współpraca międzynarodowa	162,02	1,0	18,51	28,49	0,20	63,97	50,85	39,4
Ochrona zdrowia	662,27	4,4	125,64	164,02	33,39	324,11	15,11	48,9
Pomoc społeczna	383,87	2,5	134,62	117,66	5,09	118,35	8,16	30,8
Razem	15 159,22	100,0	2 748,47	2 603,55	761,67	8 163,74	881,79	53,9

Źródło: opracowanie własne.

W ramach celu „Wzrost krajowej i międzynarodowej konkurencyjności gospodarki oraz poprawa dostępności przestrzennej Podkarpacia” realizowane są cele szczegółowe:

1. tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki opartej na wiedzy,
2. poprawa dostępności i atrakcyjności inwestycyjnej regionu poprzez realizację przedsięwzięć w zakresie sieci komunikacyjnej, informatycznej i energetycznej,
3. zapobieganie degradacji środowiska oraz zagrożeniom naturalnym i technologicznym, a także efektywna gospodarka zasobami naturalnymi,
4. tworzenie warunków dla rozwoju kapitału społecznego poprzez inwestycje w edukację, ochronę zdrowia i pomoc społeczną, sport, turystykę oraz kulturę,
5. zmniejszenie występujących wewnątrz województwa różnic rozwojowych.

W ramach celu „Infrastruktura techniczna” realizowane są następujące cele szczegółowe:

1. poprawa dostępności i atrakcyjności inwestycyjnej regionu poprzez realizację przedsięwzięć w sferze komunikacyjnej, informatycznej i energetycznej,
2. poprawa powiązań komunikacyjnych i systemu komunikacji publicznej w województwie,
3. wspieranie rozwoju społeczeństwa informacyjnego,
4. poprawa stanu i efektywności wykorzystania infrastruktury energetycznej.

W ramach celu „Ochrona środowiska i zapobieganie zagrożeniom” realizuje się następujące cele szczegółowe:

1. ograniczenie ilości zanieczyszczeń, w tym odpadów przedostających się do środowiska, a także poprawa zaopatrzenia w wodę,
2. poprawa bezpieczeństwa przeciwpowodziowego oraz racjonalne zagospodarowanie zasobów wodnych,
3. ograniczenie degradacji środowiska oraz ochrona zasobów różnorodności biologicznej,
4. poprawa poziomu bezpieczeństwa w regionie pod względem zagrożeń naturalnych i technologicznych.

W ramach celu „Infrastruktura społeczna” następuje tworzenie warunków dla rozwoju kapitału społecznego poprzez inwestycje w edukację, ochronę zdrowia i pomoc społeczną, sport, turystykę oraz kulturę w ramach następujących celów szczegółowych:

1. poprawa dostępności i podniesienie jakości regionalnego systemu edukacji,
2. poprawa bezpieczeństwa zdrowotnego ludności i rozwój infrastruktury pomocy społecznej,
3. zwiększenie dostępności mieszkańców do obiektów sportowych i rekreacyjnych,
4. poprawa konkurencyjności turystycznej regionu, a także zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz poprawa jakości i dostępności infrastruktury kultury.

W ramach celu „Spójność wewnątrzregionalna” konieczne jest zmniejszenie występujących wewnątrz województwa różnic rozwojowych poprzez realizację celów szczegółowych:

1. wzmocnienie ośrodków miejskich,
2. ożywienie społeczno-gospodarcze obszarów zdegradowanych,
3. zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej obszarów zmarginalizowanych gospodarczo.

W ramach celu „Pomoc techniczna” niezbędna jest efektywna realizacja Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podkarpackiego poprzez cele szczegółowe:

1. umożliwienie sprawnego funkcjonowania systemu realizacji programu oraz zapewnienie ciągłości procesu programowania,
2. upowszechnienie informacji o dostępnym wsparciu z EFRR oraz pomoc w przygotowaniu i realizacji wysokiej jakości projektów, a także promocja efektów programu.

Strategia rozwoju trwałego i zrównoważonego jest demokratycznie uzgodnionym programem zmierzającym do osiągnięcia najwyższego poziomu życia mieszkańców z poszanowaniem zasobów naturalnych. Istotną cechą strategii jest integrowanie społeczeństwa i jego angażowanie w proces planowania i współodpowiedzialności za skutki wdrożenia oraz udział w nowoczesnym zarządzaniu jednostkami samorządu. Z doświadczeń wynika, że efekty strategii przewyższają początkowe oczekiwania samorządów. Ponadto strategia rozwoju daje szansę ubiegania się o środki finansowe z programów wsparcia europejskiego. Relatywnie dobra sytuacja Podkarpacia w kwestii budowania podstaw do rozwoju przedsiębiorczości jest efektem tego, że zarówno przedsiębiorcy, jak i przedstawiciele instytucji naukowych oraz władze samorządowe mają świadomość szans i perspektyw regionu na zmianę pozycji Podkarpacia w krajowych i europejskich rankingach gospodarczych poprzez aktywność i skuteczną budowę obszarów utożsamianych z tworzeniem gospodarki opartej na innowacjach i wiedzy, rozwoju edukacji i przedsiębiorczości, tworzenia regionalnych systemów innowacyjności oraz infrastruktury innowacyjnej¹⁶.

Przedsiębiorstwa z regionu Podkarpacia coraz częściej sięgają po środki wspomagające rozwój firm. Sytuacji tej sprzyja uruchomienie w regionie wielu funduszy unijnych, których celem jest wyrównanie poziomu gospodarczego Polski z pozostałymi krajami Unii Europejskiej. Region Podkarpacia ma tutaj pozycję uprzywilejowaną ze względu na nadal niskie wskaźniki ekonomiczne w stosunku do reszty kraju. Szansą zewnętrzną dla przedsiębiorstw jest zatem zwiększona dostępność regionu do środków pomocy finansowej przeznaczonych na obszary wiejskie, infrastrukturę, edukację, przedsiębiorczość, turystykę, ochronę środowiska oraz współpracę transgraniczną.

¹⁶ K. Kaszuba, *Innowacje i wiedza – źródła rozwoju i finansowego sukcesu podkarpackich firm*, w: *Innowacyjność sektora MSP – Małopolska i Podkarpackie*, red. K. Kaszuba i J. Targalski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania w Rzeszowie, Kraków–Rzeszów 2005, s. 89.

W integrującej się Europie coraz poważniejszą rolę w rozwoju układów regionalnych odgrywają związane z nimi władze samorządowe. Podstawowym zadaniem i kierunkiem ich działalności musi być dbanie o systematyczne podnoszenie pozycji konkurencyjnej określonego układu przestrzennego oraz jego atrakcyjności dla pobudzania wewnętrznych i przyciągania zewnętrznych czynników wzrostu społeczno-gospodarczego i kulturowego. Inne zatem uwarunkowania mają zachodnio-europejskie regiony krajów rozwiniętych, a inne – regiony pogranicza wschodniego¹⁷.

Faktem jest, że polaryzacja rozwoju regionalnego, jak i podobne zjawiska wewnątrz regionów, przynoszą zarówno pozytywne, jak i negatywne efekty. Z jednej strony słabo rozwinięta i mniej dynamiczna część regionu aktywizuje się dzięki impulsom płynącym z bieguna wzrostu (poprzez zwiększony popyt bieguna na produkty wytwarzane w regionie, inwestowanie w działalności uzupełniające, prowadzone na zapleczu oraz tworzenie miejsc pracy dla ludności z zaplecza). Z drugiej strony jednak słabsza część regionu przegrywa w konkurencji o rynki zbytu z lepiej zorganizowanym i bardziej wydajnym przemysłem, skoncentrowanym w regionie lepiej rozwiniętym. Drugim negatywnym efektem polaryzacji jest odpływ najwyższej wykwalifikowanych kadr i zasobów kapitałowych z regionu do ośrodka wzrostu. Uważa się, że efekty negatywne odczuwane są najdotkliwiej w pierwszej fazie procesu wzrostu bieguna, a w dłuższym okresie przeważają efekty pozytywne. Dlatego też przekonanie, że zasada równości szans i warunków gospodarowania powinna mieć charakter regionalny (założenie leżące u podstaw polityki regionalne UE), okazuje się nie do końca uzasadnione. Wyrównanie takie nie jest ani możliwe, ani potrzebne. Przykładem może być Unia Europejska, która zainwestowała miliardy euro w regiony Włoch, Grecji i Portugalii, a ich pozycja konkurencyjna i atrakcyjność niewiele się zmieniły¹⁸.

W wielu państwach UE ich wschodnie regiony są mniej zamożne. Podobna sytuacja ma miejsce w Polsce, m.in. dlatego w polityce gospodarczej UE kieruje się większe wsparcie finansowe na wyrównywanie dysproporcji pomiędzy regionami bogatymi i biednymi. Z opublikowanych przez GUS danych wynika, że biorąc pod uwagę PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca, Podkarpacie jest najbiedniejszym regionem w Polsce. Jednak podregion rzeszowsko-tarnobrzeski jest zdecydowanie bardziej dynamiczny, aniżeli podregion krośnieńsko-przemyski. Zróżnicowanie to w danych za rok 2007 w układzie podregionów przedstawia się następująco:

- 1. miejsce to Warszawa – 94 185 zł,
- 46. miejsce to powiat rzeszowski – 22 729 zł,

¹⁷ J. Kudełko, *Położenie centrów wzrostu społeczno-gospodarczego wschodniego pogranicza jako wyraz kształtującego się ładu przestrzennego*, Biuletyn KPZK PAN, z. 205, Warszawa 2003, s. 182.

¹⁸ M. Pięta-Kanurska, *Ekonomiczno-społeczne determinanty polaryzacji procesu rozwoju regionalnego w Polsce*, w: *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych VII. Współczesne procesy transformacji w układach lokalnych i regionalnych w Polsce*, red. B. Namysłak, R. Koziół, UW, Wrocław 2002, s. 264–265.

- 48. miejsce to powiat tarnobrzeski – 22 456 zł,
- 60. miejsce to powiat krośnieński – 18 955 zł,
- 65. miejsce to powiat przemyski – 17 678 zł,
- 66. miejsce to powiat nowosądecki – 17 438 zł.

4. Podsumowanie

W regionie Podkarpacia z jednej strony obserwuje się niski poziom PKB oraz również relatywnie niski poziom przeciętnych wynagrodzeń i urbanizacji w relacji do pozostałych polskich regionów, a z drugiej – relatywnie wysoki poziom konkurencyjności i innowacyjności produktów oraz przedsiębiorczość społeczeństwa wykorzystującego potencjał bazy ekonomicznej regionu. Istotną dla przeobrażeń gospodarczych w regionie okolicznością jest funkcjonowanie Mieleckiej i Tarnobrzeskiej Strefy Ekonomicznej. Nowe inwestycje zagraniczne systematycznie poprawiają konkurencyjność i innowacyjność podkarpackich przedsiębiorstw.

Podkreślić należy, że dynamika napływu wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych w okresie globalnego spowolnienia gospodarczego nie spada, a liczba podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego rośnie – z 605 w 2006 r. do 814 w 2009 r., zatrudniając ponad 45 tys. osób. W regionie obserwuje się znaczne zapotrzebowanie na inwestycyjne zewnętrzne środki finansowe wśród przedsiębiorstw Podkarpacia. To skutek osłabienia kondycji ekonomicznej wielu przedsiębiorstw spowolnieniem gospodarczym (głównie ograniczeniem eksportu). Wspieranie działalności innowacyjnej MSP to aktualnie jedno z ważniejszych zadań polityki gospodarczej w regionie. Pomocna w tym działaniu może być realizacja projektów sfery promocyjnej i informacyjnej oraz tych, które dotyczą różnych form partnerstwa i współpracy naukowej.

W analizie efektywności procesów gospodarczych zarówno w ujęciu regionalnym, jak i międzynarodowym, poza powszechnie stosowanym miernikiem PKB *per capita*, odzwierciedlającym aktywność gospodarczą, należałoby określić wartość tzw. wskaźnika komfortu ekonomicznego jako metody pomiaru koniunktury gospodarczej oraz postępu społecznego. Parametr taki jako syntetyczny miernik powinien odzwierciedlać aspekty bezpieczeństwa finansowego nierówności dochodów, akumulacji kapitałów oraz poziomu konsumpcji.

Aktualnie dzięki działalności przedsiębiorców i samorządów można mówić o kryzysie gospodarczym w czasie przeszłym. Nadal jednak pozostaje aktualna kwestia wyrównywania szans rozwojowych regionów zapóźnionych gospodarczo i wykorzystywania ich potencjału rozwojowego oraz systematycznej modernizacji gospodarki, a nie budowania kilku ośrodków wzrostu.

Literatura

1. Adamowicz M., *Skala lokalna w terytorialnym podziale kraju*, w: *Strategie rozwoju lokalnego*, t. 1: *Aspekty instytucjonalne*, red. M. Adamowicz, SGGW, Warszawa 2003.
2. Bieńkowski W., *Wpływ instytucji na rozwój gospodarczy i konkurencyjność krajów postkomunistycznych. Kilka uwag w odniesieniu do Polski i Rosji*, Wydawnictwo Optimum, Warszawa 2006.
3. Bossak J., Bieńkowski W., *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstw. Wyzwania dla Polski u progu XXI wieku*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2004.
4. Capaldo A., *Network structure and innovation: The leveraging of a dual network as a distinctive relational capability*, „Strategic Management Journal” 2007, no. 6.
5. Domański R., *Czy istnieje dylemat: polaryzacja – rozwój regionów opóźnionych?*, w: *Gospodarka, przestrzeń, środowisko. Strategia rozwoju województw wschodniego i zachodniego pogranicza Polski w kontekście integracji z Unią Europejską*, red. A. Stasiak, R. Horodeński, C. Sadowska-Sanarska, WSE, Białystok 2001.
6. Domański R., *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*, PWN, Warszawa–Poznań 2000.
7. Garelli S., *Competitiveness of nations: Fundamentals*, IMD World Competitiveness Yearbook, 2006.
8. Jenkins W., *Competing in times of evolution and revolution. An essay on long-term firm survival*, „Management Decision” 2005, no. 1.
9. Kaszuba K., *Innowacje i wiedza – źródła rozwoju i finansowego sukcesu podkarpackich firm*, w: *Innowacyjność sektora MSP – Małopolska i Podkarpacie*, red. K. Kaszuba i J. Targalski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania w Rzeszowie, Kraków–Rzeszów 2005.
10. Kudelko J., *Położenie centrów wzrostu społeczno-gospodarczego wschodniego pogranicza jako wyraz kształtującego się ładu przestrzennego*, Biuletyn KPZK PAN, z. 205, Warszawa 2003.
11. Kudelko J., Ziolo Z., *Model uwarunkowań budowy strategii rozwoju układów regionalnych*, w: *Ekonomika przedsiębiorstw w nowych uwarunkowaniach systemowych*, red. J. Kitowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004.
12. Oblój K., *Strategia organizacji. W poszukiwaniu trwałej przewagi konkurencyjnej*, PWE, Warszawa 2007.
13. Phelps B., *Electronic information systems and organizational boundaries*, „Technology Analysis and Strategic Management” 2007, no. 1.
14. Pięta-Kanurska M., *Ekonomiczno-społeczne determinanty polaryzacji procesu rozwoju regionalnego w Polsce*, w: *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych VII. Współczesne procesy transformacji w układach lokalnych i regionalnych w Polsce*, red. B. Namyślak, R. Kozieł, UW, Wrocław 2002.
15. Porter M., *Strategia konkurencji*, PWE, Warszawa 1992.
16. Potoczek A., Jachowicz S., *Administracja publiczna w procesie zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym*, WSSM, Toruń–Warszawa 2005.
17. Schreyogg G., Kliesch-Eberl M., *How dynamic can organizational capabilities be? Towards a dual-process model of capability dynamization*, „Strategic Management Journal” 2007, no. 9.
18. Smoleń M., *Procesy zmian rozwojowych w gospodarce regionu Podkarpacia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2009.
19. *Structural policies and European territories: Competitiveness, sustainable development and cohesion in Europe from Lisbon to Gothenburg*, Luxembourg Office for Official Publ. of the European Communities, Luxembourg 2006.

PROCESS OF ECONOMY MODERNIZATION IN PODKARPACKI REGION

Summary: Globalization has been exercising a great impact on national economics. Global growth dynamics has always been closely related to growth in countries considered economically strong. The GDP per citizen reveals the truth about actual wealth of different nations as it outlines drastic differences in the quality of living among countries and regions of the world. Those circumstances pose a viable threat not only to global economic balance but also to safety of nations. People's behaviours, making economic processes more predictable, create conditions for rational actions and increase of productivity. In this way there can be shown a connection with territorial competitiveness based on productivity, efficiency of usage of resources, leading to high living standards and increase of GDP per capita.